

Abstrakt

Zkoumali jsme několik textů z překladů Bible do horní lužické srbštiny z let 1728 a 1966–1976 a srovnávali přitom částicová slovesa (tj. slovesa s odlučitelnou předponou)¹ ve starší lužické srbštině a jim odpovídající slovesa v moderní lužické srbštině (např. *won hić – wuńć, přeč hić – woteńć*). Analýza upozornila na několik aspektů lužickosrbské slovesné slovo tvorby, které dosud nebyly probádány. Především ukázala, jak se z kalků německých částicových sloves ve starší lužické srbštině vyvíjejí nové slovo tvorné vzory. Tyto vzory lze nejlépe popsat pojmem modelové tvoření. Na zkoumaném materiálu ze starší lužické srbštiny nejzřetelněji vidíme vznik slovo tvorného významu ‚ven‘, ‚aus, hinaus‘ u částice *won* podle modelu německých částicových sloves. Podobně fungují např. *preč* ‚pryč‘, ‚weg‘ a *horje* ‚nahoru‘, ‚auf(er-), hinauf‘. Podle těchto vzorů se částečně používají i antonyma uvedených tří směrových částic. U částice *won* lze ve starší lužické srbštině pozorovat výpůjčku homonymního vztahu mezi německou částicí *aus* a předložkou *aus*, který v lužické srbštině umožňuje podobnou variaci mezi předložkovou frází *z + gen.* a částicí *won*, jakou známe z němčiny.

U odvození s jinými částicemi pozorujeme ve starší lužické srbštině podstatně silnější spojení s konkrétním německým vzorovým lexémem. Odvozeniny se slovesnými částicemi v abstrahovaném významu jsou rovněž přímo svázány s německým vzorem, vlastní slovo tvorný význam lze předpokládat jedině u částice *won*. Vznik a šíření takových slovo tvorných významů slovesných částic byly výrazně zpomaleny odstraněním mnoha částicových sloves od poloviny 19. století, což velmi zřetelně ukazuje novější překlad.

V oblasti slovesného vidu analýza ukázala, že způsob reimperfektivizace pomocí slovesných částic je ve starší lužické srbštině pravděpodobně na začátku svého vývoje. Důkazy pro takový způsob reimperfektivizace jsme našli pouze u sloves pohybu při směrovém významu částic. Potenciálnímu následnému vývoji v této oblasti však zabránilo připomenuté odstraňování slovesných částic v době národního obrození: v novějším překladu Bible už pro něj nejsou žádné důkazy. Naopak zde lze pozorovat, že mnohé slovesné částice byly nahrazeny „synonymními“ pevnými předponami, což často znamená změnu od protoipf. k pf. vidu. Zejména na základě vět, ve kterých popsanou změnu vidu pozorujeme u tvarů syntetického préterita, můžeme vyslovit tezi o narativní funkci tohoto slovesného času ve starší lužické srbštině. Pro moderní lužickou srbštinu není taková funkce známa. Perfektivizující funkci lužickosrbských slovesných částic můžeme na základě zde představeného materiálu vyloučit.

Nahrazení některých slovesných částic, jež byly ve starší lužické srbštině velmi

1 Pojmy *částicové sloveso / slovesná částice* diskutujeme v kapitole 1.3.

produktivní, „synonymními“ předponami způsobuje v moderní lužické srbštině přesun funkcí těchto předpon, protože některé významy byly ve starší lužické srbštině rozděleny mezi slovesné částice a předpony. I když můžeme uvedené nahrazení slovesných částic hodnotit jako puristický zásah, který byl zaměřen proti kalkům z němčiny, nevedl tento purismus k větší nezávislosti lužickosrbské slovo tvorby na německé. Naopak se v analýze v některých případech ukázalo, že lužickosrbská slovo tvorba změny sleduje v německém slovo tvorném systému. To platí např. pro rostoucí použití tzv. dvojitých částic pro lokální relace v němčině, kterým v lužické srbštině odpovídá slovesná částice, zatímco způsob děje (Aktionsart) se v němčině vyjadřuje „jednoduchými“ částicemi a v lužické srbštině pevnými předponami. Toto rozdělení můžeme pozorovat částečně už ve starší lužické srbštině, v moderním jazyce je však mnohem zřetelnější, což odpovídá vývoji tvoření sloves v němčině. Paralelně s německým *mit* vznikla v lužické srbštině slovesná částice *sobu*. Stylistickými změnami je motivováno nahrazování slovesných částic se *zaso* ‚zase‘ (‚wieder‘) odvozeninami s *wróco* ‚zpět‘ (‚zurück‘) nebo simplexem *wrócić so* ‚vrátit se‘ (‚zurückkehren‘).

Zejména u vidu, použití sloves pohybu a vyjadřování iterativnosti ve starší lužické srbštině jsou nutné další, navazující výzkumy. Ani na všechny otázky slovesné slovo tvorby ve starší lužické srbštině nebylo možno v předkládané analýze odpovědět. Korpus, který jsme sestavili pro své výzkumy, například obsahuje nereprezentativní počet dokladů na částice *sobu* a *wokoło*, a proto bude jejich výskyt nutné ověřit na dalších textech. Vedle toho by se navazující bádání mohlo orientovat též na inkorporaci prepozicionálně-adverbiálních částic jako *napřeco*, *nimo* nebo *wokoło*. Pro tuto tezi vycházející z práce S. Olsenové (1997) poskytl můj korpus pouze několik příkladů, které bude nutno ověřit na dalším materiálu, hlavně na nepřeložených textech.